

Магдалена РАДУНОВИЋ*

ЗАШТИТА И ПРЕЗЕНТАЦИЈА АРХИТЕКТОНСКИХ ОСТАКА И АРТЕФАКАТА НА АНТИЧКИМ ЛОКАЛИТЕТИМА У ЦРНОЈ ГОРИ

ABSTRACT: Research, documentation and preservation of cultural heritage occupies a central place in the culture of one country and presents evidence of its identity. The ancient sites in Montenegro are numerous, but very poorly preserved and insufficiently archaeologically explored. Unfortunately, none of these sites, including Doclea, are adequately protected or even presented in a modern way, either in their natural environment, nor the abundance of materials in the museums. Good presentation of cultural treasures is increasing revenues and the quality of this experience for tourists encourages the desire to re-visit.

KEY WORDS: Doclea, archaeological excavation, architecture, conservation, protection

Истраживање, документовање и очување културног наслеђа заузима централно мјесто у култури једне државе и представља доказе њеног вишевијековног идентитета. У историји архитектуре наилазимо на дјела непознате љепоте и вриједности која остају доступна генерацијама рођених дуго након изградње тих грађевина и дуго након смрти самих градитеља. Проучавањем, разумијевањем и оцјеном остатака прошлости неминовно се јавља потреба да се такви архитектонски споменици заштите и величају као материјални доказ историје која нас је обликовала као појединце и као друштво.

Историја је континуум без почетка и краја, низ слојева који се преклапају и прожимају, па је задатак истраживача и историчара откривање основних принципа и претпоставки препознавања прошлих вре-

* ЈУ Музеји и галерије Подгорице.

мена. Ова отворена, још увијек жива историја, темељ је одрживог развоја, што осигурава континуитет у употреби грађевина и подухвата из прошлости.

Сл. 1 - Локалитет Дукља

Културно–историјско наслеђе има прворазредан значај као доказ трајања и идентитета, као инспирација за нова достигнућа, као привлачне туристичке дестинације, као битан садржај образовних, научних и културних програма. Истраживање, чување и валоризовање културног наслеђа и усмјеравање његовог коришћења у функцију туризма морало би бити приоритет савремене културне политике сваке државе, по чему се цијени и препознаје степен њеног развитка. Да би се културна добра на прави начин нашла у развоју туристичке привреде, а у исто вријеме спровео одговарајући режим заштите, стручне санације и очувања, неопходно је предузети мјере заштите и опште валоризације укупног споменичког фонда. Тек након тих мјера корисно је, пожељно и исплативо културно добро ставити у службу развитка и што квалитетније и модерне туристичке понуде.

Антички локалитети у Црној Гори су бројни, али веома лоше очувани и археолошки недовољно истражени. Нажалост, ниједан није адекватно заштићен ни савремено презентован, ни у природном окружењу, а ни у богатству пронађеног материјала.

Наиме, доскорашња пракса археолошких истраживања састојала се у откривању архитектонских остатака и археолошких структура, као и праћењу покретних артефаката, без неког прецизног плана заштите откривеног материјала. На античким локалитетима су, углавном, истражене некрополе које су нам дале обиље информација и мноштво покретног материјала од којих је већина конзервирана, док су архитектонски остаци и откривене структуре, након документовања, затр-

Сл. 2 - Превентивна конзервација мозаика на терену, Дукља

Сл. 3 - Откривени мозаик у објекту IX, Дукља

Сл. 4 - Конзервација мозаика

павани или остављани на милост зубу времена. Конзерватори углавном нису били на терену приликом археолошких ископавања или су само фигурирали до доношења новог Закона о заштити културних добара којим се, коначно у Црној Гори, правно регулишу обавезе и начини спровођења конзерваторских мјера. Конзервација материјалних остатака као видљивих, опипљивих и чињеничних доказа једног времена, најважнији је сегмент заштите. Првенствени циљ конзервације је докумен-

Сл. 5, 6 - Западни зид објекта IX прије и након конзервације
товање, очување квалитета и вриједности културног добра и продуже-
так вијека трајања свих материјалних доказа као свједока континуитета
живота на неком простору.

Један од најболнијих проблема у конзервацији је конзервација
грађевинских објеката из свих временских периода, јер они због карак-
тера и величине остају на лицу мјеста па се третман врши ин ситу. Сит-

Сл. 7 - Садашњи изглед малих терми

ни налази, керамички и стаклени судови, накит израђен у различитом материјалу, метално, камено и дрвено оруђе или оружје се превентивно заштити и преноси у конзерваторски атеље гдје се, након макроскопског и микроскопског испитивања и анализе стања материјала од којег су сачињени, над њима изводе одговарајући конзерваторски третмани који им стабилизују стање и на тај начин се сачувају за дужи временски период. Конзерватор мора континуирано да прати нова достигнућа у смислу примјењивања нових материјала и савременије технике рада у обради артефаката са археолошких истраживања, као и осмишљавати начине њихове презентације у музејима и начине конзервације и презентације остатака архитектуре који остају ин ситу. Извјесно је да конзервација археолошких предмета представља посебан изазов за конзерватора, јер је веома сложен задатак који му се намеће, у смислу анализа и одабира одговарајуће методе рада. Потребно је предмету сачувати онај облик и изглед који је имао када је направљен, или макар када је пронађен, а истовремено зауставити све процесе који воде његовом даљем пропадању, а након тога обезбиједити оптималне услове чувања.

Сл. 8 - Садашње стање терми на Дукљи

Један од несумњиво најзначајнијих локалитета из доба антике у Црној Гори је археолошки локалитет Дукља. Сада видљиве и донекле презентоване археолошке непокретности, које чине остаци објекта из периода антике, су у различитим стадијумима распадања или доведене до потпуне непрепознатљивости. Остаци малих терми веома су добро конзервирани шездесетих година, након археолошких истражи-

вања, али је стара конзервација попустила и терме су готово непрепознатљиве. Иако је конзервација квалитетно обављена, уз дозиђивање неколико редова камена, није ријешен проблем подних површина, па је на њима израсло растиње које подрива камену структуру и то мало сачуване грађевине. Велике терме су конзервиране у затеченом стању, без дозиђивања, прије 15 година, али и на њима је неопходно поновити конзерваторске мјере.

Опште стање бедема овог античког града са свим припадајућим остацима архитектуре је забрињавајуће, а на појединим мјестима и катастрофално. Након археолошких истраживања спровођених током 2009/10 и 2011. године, извршили смо превентивну конзервацију новооткривених зидова, нумерисаног на карти Дукље као објекат IX, и откривеног малог дијела мозаика који се налазио у цели Капитолног храма. Ове конзерваторске мјере, иако значајне јер ће сачувати макар затечено стање пронађених структура, недовољне су за неку озбиљнију презентацију и популаризацију овог локалитета. Да би приближили посјетитељима Дукље намјену и изглед некадашњих импозантних објеката морали бисмо, тамо гдје за то имамо довољно релевантних података о изгледу, величини и намјени грађевине, изградити конзерваторске пројекте рестаурације, реконструкције и анастилозе, чијом реализацијом би, макар и дјелимично, добили визуелан изглед храма, улице, терми или базилике.

Као посебан проблем, који захтијева што скорију озбиљну инервенцију, намеће се и импровизовани лапидаријум, гдје су сви конструк-

Сл. 9 - Камена пластика на локалитету

Сл. 10 - Камена пластика на Дукљи

тивни и украсни архитектонски елементи положени директно на земљу и насумице поређани. Ради се о епиграфским споменицима и изванредно украсеним фрагментима камене пластике који су некада красили храмове и базилику на Дукљи. Са музеолошког и конзерваторског гледишта, најцјелисходније би било вратити фрагменте изворно припадајућем простору, али још увијек нисмо поуздано утврдили њихово првобитно мјесто, па је боље организовати лапидаријум у неутралном просторном оквиру локалитета. Према облику и распореду грађевина на површини локалитета, као неутралан простор за лапидаријум намеће се форум као једини слободан, истражен простор. Активностима на формирању прикладног лапидаријума претходио би конзерваторски пројекат којим би се прецизно дефинисао простор и предложиле неопходне мјере конзервације камене пластике.

Досадашњи конзерваторски радови на откривеним архитектонским остацима, можемо слободно рећи монументалних објеката који су се налазили у урбаном језгру Дукље, имали су за циљ очување затеченог стања. Намјена и начин презентовања овог изузетног античког локалитета изискује низ мјера и радњи које директно утичу на даље кораке и примјене других конзерваторских мјера. Неопходно је откупити све парцеле које су дио локалитета а и данас се налазе у приватном власништву. Потом треба дефинисати начин презентовања и употребе и будуће намјене појединачних, до сада откривених објеката. На основу јасних архитектонских склопова и нађене камене пластике имамо довољно података за израду конзерваторских пројеката реконструк-

Сл. 11 - Рушевни остаци бедема Дукље

ције појединачних објеката, макар до нивоа њихове препознатљиве висине. На тај начин бисмо истакли визуру грађевина, чиме би оне биле препознатљиве за све посјетиоце Дукље, а самим тим и локалитет много привлачнији за туристе. Све спроведене конзерваторске мјере урађене у складу са законом и правилима струке, гдје се не нарушава изворни изглед објеката, унапређују стање културног добра.

Начини конзервације и презентације не смију, ни у једном сегменту, нарушити изворност споменика ни искривити његову аутентичност. Тиме се омогућава даље научно обрађивање, едукација, валоризација и туристичка презентација. Досадашња пракса је показала да археолошки локалитети и налази, иако су конзервирани ипак нијесу трајно заштићени уколико није омогућено коришћење које обезбјеђује редовно одржавање, што се омогућава кроз туристичку валоризацију. Осим заштитних мјера и акција неопходно је константно развијање свијести јавности о значају очувања архитектонског наслеђа као елемента културног идентитета и као извора инспирације и креативности садашњих и будућих генерација.

По завршетку конзервације и уређења терена, овај локалитет се мора оплеменили новим садржајима који ће унаприједити туристичку понуду и направити од археолошког локалитета Дукље туристички објекат ексклузивног типа. При томе је најважније учинити компатибилним циљеве развоја туризма и заштите културних добара, без угрожавања физичке и симболичке вриједности локалитета, као и установити баланс између потреба, интереса и погодности које захтијева развој туризма и циљева заштите културних добара. Добром презентацијом културних добара повећава се и квалитет доживљаја туриста и подстиче жеља за поновном посјетом. Доношењем новог Закона о културним добрима, позиционирање културне баштине, у законским оквирима, подигнуто је на много виши ниво, а досадашња пракса нам указује на неопходност континуираног рада свих субјеката и повезивање на интердисциплиниран начин.

Сл. 12 - Остаци цивилне базилике

Стари градитељски објекти или њихови препознатљиви остаци и артефакти су нам потребни за научну документацију, педагошке, културне и туристичке сврхе. Једино помоћу њих нам је могуће приказати историју наше земље и на најсликовитији начин дочарати изглед и намјену грађевине, што постижемо само квалитетном конзервацијом и плански осмишљеном презентацијом.

Magdalena RADUNOVIĆ

PROTECTION AND PRESENTATION OF ARCHITECTURAL REMAINS AND ARTIFACTS AT THE ANCIENT SITES IN MONTENEGRO

Summary

Research, documentation and preservation of cultural heritage occupies a central place in the culture of one country and presents evidence of its identity. The ancient sites in Montenegro are numerous, but very poorly preserved and insufficiently archaeologically explored. Recent practice of archaeological research consisted in discovering the architectural and archaeological remains of the structure as well as moving artifacts without a precise plan for the conservation of this excavated material. At these ancient sites the necropolii are mainly explored, as they

have given us a wealth of information and lots of movable artefacts and treasures, most of which are preserved, while the architectural remains and excavated structures, after documenting, are filled up or were left at the mercy of the ravages of time. Conservation of material remains as a visible, tangible evidence and facts about a historic period, the most important segment of protection. The foremost goal of conservation is documenting, preserving the quality and value of cultural treasure and the extension of the useful life of tangible evidence as a witness of continuity of life in the area. Undoubtedly one of the most important sites of ancient history in Montenegro is an archaeological site Duklja. Now visible and somewhat presented, it consists of the remains of buildings from the period of antiquity but they are in various stages of decay and should be brought to full restoration and recognition. As we would like to bring Duklja closer to visitors and its touristic purpose, appearance of the former grand buildings would have to, for those that we have enough relevant information about earlier appearance, size and purpose, go through conservation restoration projects, reconstruction and analysis so that the end result would, at least in part, be a visual appearance of the temple, streets, baths or basilica. There is also an issue, which requires an urgent intervention, of serious vs. improvised Lapidarium, as all structural and decorative architectural elements lay directly on the ground and are randomly arranged. We are talking about epigraphic monuments, remarkably decorated with fragments of stone sculptures that once adorned temples and the Basilica of Duklja. From museological and conservation point of view, it would be adequate to return fragments to their original place, but we are still not sure of their original location, so it is better to organize Lapidarium in a neutral space on the location.

None of the prominent archaeological sites in Montenegro are adequately protected or even presented in a modern way, either in their natural environment, nor the abundance of materials in the museums. Good presentation of cultural treasures is increasing revenues and the quality of this experience for tourists encourages the desire to re-visit. We need to make scientific documentation of these old architectural buildings or their identifiable remains and artifacts for educational, cultural and tourism purposes. Only by presenting them we can show the history of our country and most vividly evoke the look and purpose of the building, which is achieved only by quality conservation planning and thought out presentation.